

Åke och hans värld

Foto: Svenska Filminstitutets bildarkiv

Åke och hans värld bjuder in oss till att uppleva världen genom barnets hemlighetsfulla perspektiv. Vid fler än ett tillfälle får Åke se hur hans handlande påverkar andra både i god och i ond riktning. Hur hanterar man skuld- och skamkänslor? Hur visar man solidaritet? Åke och hans värld är baserad på Bertil Malmbergs klassiska bok från 1924. Filmen ställer filosofiska frågor om möten mellan människor utifrån Åkes perspektiv.

Rek för åk 2-5

EN FILMHANDLEDNING AV NIKLAS DAHLSTRÖM

Handling

Filmen utspelar sig i en småstad i 30-talets Sverige. Åke, som är sex år, bor tillsammans med sina föräldrar och sin fyra år äldre syster Aja. Fadern är läkare med egen praktik och modern är hemma och sköter hushållet. Åkes hem andas harmoni och trygghet, men runt omkring hotar faror av olika slag.

På övervåningen bor Åkes kusin Anne-Marie som är psykiskt sjuk. Hon ligger till sängs hela vinterhalvåret och Åke och Aja turas om att bära upp matbrickan till henne. Åke tycker om Anne-Marie, men hennes sjukdom skrämmer honom.

Åkes sätt att närma sig vuxenvärlden kan ibland ta sig dråpliga uttryck.

Vid ett kyrkobesök skäller prästen ut församlingen för att den sjunger för dåligt. "Kan man inte texten, duger det med ett raj-raj" dundrar prästen. Åke tar prästen på orden och tar i för kung och fosterland med sitt raj-raj. Prästen skrattar och säger att Gud säkert gör likadant, men Åke blir ledsen. Han gjorde bara som prästen sa.

En annan gång följer Åke med sin kamrat Kalle Nubb till kyrkogården. De samtalar om döden. Kalle är övertygad om att han snart skall dö. Åke tycker det är oräddvinst. Han tycker om Kalle. I ett försök att muntra upp sin kamrat lurar Åke grannpojken Lill-Jonke, när han ska gå ett ärende åt sin far, Bergström. Lill-Jonke går fel väg – långt ut på landsbygden. När kvällen kommer drabbas Åke av dåligt samvete men vågar inget säga. Åkes far hjälper Bergström att leta upp Lill-Jonke. Åkes dåliga samvete vill inte släppa. Inte blir det bättre av att han får en ny kälke av Bergström.

En kväll när Åkes farmor sitter barnvakt och berättar om ”knarrgubben” som hemsöker hus där man gjort ont, bekänner Åke att han varit elak mot Lill-Jonke. När han sedan får bekänna för Bergström kan han åka kälke med gott samvete.

Åke har svårt att förstå vuxenvärlden. Efter att Anne-Marie sprungit till skogs och kastat av sig alla kläder i tron att Åke varit den hemske Mikael Herlichius sänds hon till mentalsjukhus.

Åkes mor låter fru Olsson sy upp en kostym till Åke. I samma hus bor en bitter och förgrämd skomakare med stark frireligiös övertygelse. När Åke besöker paret Olsson träffar han skomakaren som säger att sådant mördarpack skall man hålla sig borta ifrån. Åke blir rädd och springer därifrån, men återvänder och fullföljer sitt besök hos Olssons.

I slutet av filmen dör Kalle och Åke sörjer. Han lindar ett tygstycke kring

armen för att visa att han har sorg. Detta innebär att han inte kan leka med de andra barnen. Men när det blir ojämnt lag i brännbollsspelet ställer Åke upp. I leken tappar han sorgbindeln och låter sig helt uppfyllas av leken.

Mystik och enkelhet – filmens montage

Filmen, liksom boken, är indelad i episoder som tillsammans belyser Åkes tillvaro. För varje episod som berättas lär åskådaren känna Åke mer och mer. En del episoder syftar till att få publiken att förstå varför Åke gör som han gör längre fram i filmen.

Men också episoderna utgör en helhet. I filmen har vi det ständigt återkommande musiktemat; en musikslänga med vevpositivkaraktär. Det är ett barns musik. Trots att de vuxna finns med i filmen lika mycket som barnen vägleder musiken oss att se på tillvaron ur barnets perspektiv.

Inte bara musiken utan också filmens färgton och bildsnitt upplyser tittaren. Inga grälla färger eller på annat sätt spektakulära former eller vinklar distraherar bilderna. Tillsammans med det återhållna tempot gör det att förväntningarna på filmen kan riktas mot de existentiella frågor om död och skuld som filmen huvudsakligen handlar om.

Personerna i filmen avslöjar sig för tittaren genom sina handlingar, men det finns en person som åskådaren bara lär känna genom andra. Det är Mikael Herlichius. Vem är det? Hur var han? Vad hade han för egenskaper?

I boken som filmen är baserad på till viss del, berättas det utförligt vem han är. I filmen presenteras han så här: Åke går upp till Anne-Marie för att hämta ner matbrickan. Åke får plötsligt syn på ett par jättelika manskängor som sticker fram bakom en gardin. Åke ser rädd ut.

Med skräck berättar Åke för både för mamman och Aja om de jättelika skorna och att det ”är någon däruppe”. ”Det är nog Herlichius”, säger Åke till Aja. ”Det finns ingen Herlichius”, men olustkänslan och rädslan hos Åke vill inte försvinna.

Filmen använder sig av ett slags montage för ge åskådaren informationen om Herlichius. Dels informationen i replikerna; Herlichius är lite av en mytisk person, finns han eller inte? Dels den känslomässiga kopplingen i bilderna; talet om Herlichius följs båda gångerna av scener med den mycket osympatiska och olustige rektor Godeman med familj. Den halvmytiske Herlichius är definitivt inte någon trevlig person.

Lite senare i filmen kommer den kompletterande pusselbiten när Anne-Marie, som Åke tagit ut på en promenad, springer i väg från honom i tron att han är Herlichius. Hon klättrar upp i ett träd, där hon börjar klä av sig och kasta sina skor och kläder på Åke. Till slut står Anne-Marie helt naken i trädet och vrålar att Åke/ Herlichius skall lämna henne ifred. Åke går bedrövad därifrån. I boken står det: ”Men Åke visste icke, vem Herlichius var, och ännu mindre, vad han betydde för Anne-Marie. Han visste icke, att det var en man, som en gång varit henne mycket kär, men som sedan sårat till döds hennes jungfruliga sinne”.

- Be eleverna måla en bild av Mikael Herlichius och skriva hans historia. Var bor han? Har han vänner? Finns det någonting som han är rädd för?

Att bearbeta sorg

Det kan vara svårt att tala om döden och hur man bearbetar sorg, men får man möjlighet att projicera sina erfarenheter genom andra kan det bli lättare. Genom att låta de olika personerna i filmen representera olika sätt att hantera sorg och död kan man låta eleverna visa sig.

När klassen enats om vad varje person i filmen har för karaktär (se vidare under rubriken "Bok blir film") kan man gå vidare med de bevekelsegrunder varje person har för sitt handlande. På det viset finns det möjligheter för eleverna att läsa in också sina egna erfarenheter i filmens persongalleri.

Hur bearbetar man döden? Kalle och Åke befinner sig vid Kalles mors grav. Kalle tänds ett ljus på gravstenen och frågar sin mor om det är sant att han snart skall dö. Kalles storebror Affe har nämligen påstått det. Om det är sant skall lågan slockna, är det oriktigt skall ljuset få brinna. Plötsligt droppar lite smältvatten från en trädgren och släcker lågan. "Då är det sant" säger Kalle. "Det kanske inte var din mamma som släckte ljuset" försöker Åke. "Det är nog ändå bäst att tänka att det var hon som släckte ljuset" svarar Kalle. Åke reagerar med ilska. Han tycker det är orättvisst att Kalle skall dö. Kalle reagerar med uppgivenhet.

- Hur gör man för att stötta någon som har sorg? Sorg beror ju inte bara på dödsfall utan ibland också på separationer; från föräldrar; från länder etc. Åke bearbetar Kalles närstående död genom att spela Lill-Jonke ett spratt. Varför det? Vad skulle han gjort i stället?

Det finns fler exempel på hur man bearbetar sorg. Kalles pappa dövar sig med sprit för att komma över sin hustrus död. Rektor Godeman stuvar undan

alla känslöyttringar och låter sina barn likt små soldater ta avsked av sin mamma med en blomma och en kort avskedfras. Självt rör han inte en min.

- Låt eleverna fundera på alla dessa sätt att hantera sorg. Finns det något rätt och fel i sorgarbete? Vad beror det på att man väljer att hantera sorg på olika sätt? Kan man själv välja på vilket sätt man skall hantera sin sorg eller är vi alla produkter av miljö och kultursfär?
- Är Godemans barn predestinerade att hantera smärta på samma sätt som sin far? Hanterar barn och vuxna sorg och smärta på samma sätt?

Skuld, skam och förståelse

Åke drabbas av väldiga skuldkänslor beträffande Lill-Jonkes försvinnande. Redan innan någon vet att Jonke är borta börjar Åke bearbeta dessa känslor. "Jag skall ge Lill-Joke mina kriterior" säger Åke helt plötsligt till sin mamma. Åke får feber, yrar och drömmer att vargar skall äta upp Lill-Jonke. När Lill-Jonke väl är hemma igen, ger Åke honom kriterierna men det räcker inte för att tvätta bort skammen som Åke känner.

- Varför använde inte Åke kälken han fått av Bergström? Blev situationen bättre av det, eller kanske sämre? Vilket syfte hade det uteblivna åkandet?
- Vad var det som till slut avgjorde att

Åke berättade att han varit elak mot Lill-Jonke? Var det farmodern, folktron, eller var Åke helt enkelt beredd att stå för det han gjort?

Bergström gav en kälke till Åke, trots att han visste att Åke var den som lurat iväg Lill-Jonke. Bergström sa att det som tack för att Åke pappa hade hjälpt till i letandet efter Lill-Jonke.

- Varför tror ni att det var Åke som fick en gåva och inte hans pappa som faktiskt var den som hjälpte Bergström?

Bok blir film

Åke och hans värld är baserad på boken med samma namn av Bertil Malmberg. Filmen och boken har i stort sett samma innehåll, men skiljer sig avsevärt på en del punkter. Tonen är av en mer lättsam karaktär i boken än i filmen. Trots märkligheter och faror kring Åke går det mesta tämligen gevent. Stilen är inte olik den man kan läsa i Birger Sjöbergs *Kvartetten som sprängdes*. Båda dessa romaner kom för övrigt ut samma år, 1924.

En del avsnitt i filmen har helt utelämnats medan andra har givits en annan betydelse. Den kanske viktigaste förändringen är hur man valt att presentera Kalle och händelserna knutna till honom. I boken är han visserligen sjuk men han är också en modig pojke som försvarar Åke mot hundar. Bortlurandet av Lill-Jonke är inte Åkes ide, utan en pojke som heter Pålles.

Åke reduceras från den drivande till en åskådare, vilket för att den skam han känner inte blir lika påtaglig i boken som den är i filmen.

I filmen är Åkes luredrejeri men Lille-Jonke en av de centrala scenerna. Åskådaren känner med Åke, vill hjälpa honom att göra något för Kalle. På samma sätt drabbas man av Åkes olycka, när hans missriktade solidaritet med Kalle går ut över Lill-Jonke.

Om man vill förbereda eleverna på de frågeställningar och problem som filmen berör med hjälp av boken finns det ett par kapitel som berikar filmupplevelsen. I "Rektor Godemans barn" åskådliggörs kontrasten mellan Godemans sätt att uppfostra sina barn och den uppfostran Åke får.

En absurd disciplin blandad med

total kärlekslöshet. Godemans dyker upp då och då i filmen, men presenteras inte djupare. I boken representerar Godeman den mörka sidan, men också den svaga.

Positionen som rektor gör att Godeman förväntas vara en handlingskraftig person. En människa som känner ansvar och medkänsla, då han ytterst ansvarar för en mängd elevers framtid. Men Godeman gör varken skäl för sitt namn eller sin position.

Rektorparets barn är så "väluppfostrade" att de fullständigt döljer alla känslor de har bakom vett och etikett som herr och fru Godeman arbetat upp i hemmet, när fru Godeman dör finns inget utrymme för sorgearbete. Ett "adjö rara mamma" vid graven är det enda som tillåts. När barnen ligger i sina sängar kan ingen av dem sova. "Men det var ingen, som sade något, ingen, som grät hörbart, ingen, som klagade högt sitt barnsliga ve. Ty det hörde icke till programmet"

- Det finns ett uttryck som heter att det är en styrka i att kunna visa sig svag. Hur viktigt är det? Vad skulle herr Godeman gjort? Hur skall barnen få utrymme att sörja sin mor?

- Vad är god barnuppfostran? Är händelsen som återberättas i "Rektor Godemans barn" bara en skräckbild

från en svunnen tid, eller skulle liknande kunna hända idag?

- Vill man jobba med både filmen och boken kan man göra det genom att jämföra hur centrala karaktärer presenteras. Här kan man dela upp eleverna i en film- och en bokgrupp. Jämför hur filmen och boken presenterar Åke, rektor Godeman, Bergström, skomakaren och predikanten Ebenholtz, Anne-Marie, Åkes pappa, osv. här går det utmärkt att skriva upp namnen, eller rita en enkel figur som representerar namnen på tavlan och presentera ett antal adjektiv; snäll, dum, elak, omtänksam, rädd, svag, sjuk, egoistisk osv. Låt eleverna placera orden under en eller flera av personerna som finns på tavlan. Därefter kan en diskussion om de olika personerna starta. Hur kom eleverna fram till sina svar? Återkoppla till händelse i filmen/ boken när eleverna svarar på varför de olika personerna fått sina epitet.

Tips på fördjupning

Filmer:

- *Hugo och Josefin* (1967). Kjell Gredes filmatisering av Maria Gripes böcker om vänskap är en unik barn- domsskildring som är vacker utan att idyllisera.

- *Seppan* (Agneta Fagerström-Olsson, 1987). en annorlunda barnfilm som vågar ställa frågor om döden och identitet från barnets perspektiv.

Radioprogram:

- UR-programmet berättarministeriets avsnitt "Min döda bästis", en radiodokumentär där vi får följa Tyras reflektioner om hennes döda kompis Nora. <http://urplay.se/Produkter/180035-Barnministeriet-dokumentar-Min-bastis-ar-dod>

Litteratur:

- *Resan till Ugri-La-Brek* (Anna-Clara och Thomas Tidholm, 1987). Plötsligt dör morfar. Hinken, Strunt och Myran försöker klura ut vad som har hänt. En bra bok för högläsning i klassrummet om döden.

Produktionsuppgifter

Land: [Sverige](#)

Produktionsår: [1984](#)

Regissör: [Allan Edwall](#)

Produktionsledare: [Brita Werkmäster](#)

Foto: [Jörgen Persson](#)

Musik: [Thomas Lindahl](#)

Klippning: [Lars Hagström](#)

I rollerna:

Åke: [Martin Lindström](#)

Kalle Nubb: [Alexander Skarsgård](#)

Far: [Loa Falkman](#)

Ebenholtz: [Stellan Skarsgård](#)

Rektor Goedman: [Allan Edwall](#)

Tekniska uppgifter

Längd: [99 minuter](#)

Åldersgräns: [Barn tillåten](#)

Sverigepremiär: [26 oktober 1984](#)

Det svenska barnfilmsarvet

Med början 2014 kommer en rad filmer ur den svenska barn- och ungdomsfilmshistorien att släppas i nyrestaurerade och digitaliserade kopior som blir tillgängliga för skolbio. Mer om digitaliseringsprojektet, filmerna och hur du bokar dem kan du läsa på sfi.se/filmiskolan.

Redaktion: [Kaly Halkawt & Malena Janson](#)
Svenska Filminstitutet, september 2014